

FOSSE PORTRET

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDJI

VOX

HISTRIONIS

MEDUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVJETU

NOVE KNJIGE

DRAMA

“Kad kazališna predstava dosegne ono ‘nešto’, za čim u kazalištu uvijek težimo, ono što se ne da riječima objasniti, scenom počnu letjeti anđeli. Tu sam definiciju dobrog kazališta čuo jednom u Mađarskoj. E, pa pisati drame tako zbijene, s takvom količinom energije sadržane u njima da mogu eksplodirati pod svjetlom scene i tako omogućiti ove rijetke, magične trenutke kazališta, potpuno razumljive, jasne momente, koji su zapravo neobjašnjivi – za mene to je dovoljno velik cilj da bih se bavio kazalištem!”

Tako mi je u razgovoru koji sam s njim e-mailom radio povodom premijere *Varijacija o smrti* u travnju u splitskom HNK-u rekao Jon Fosse, norveški dramatičar, prozaist, pjesnik i pisac za djecu.

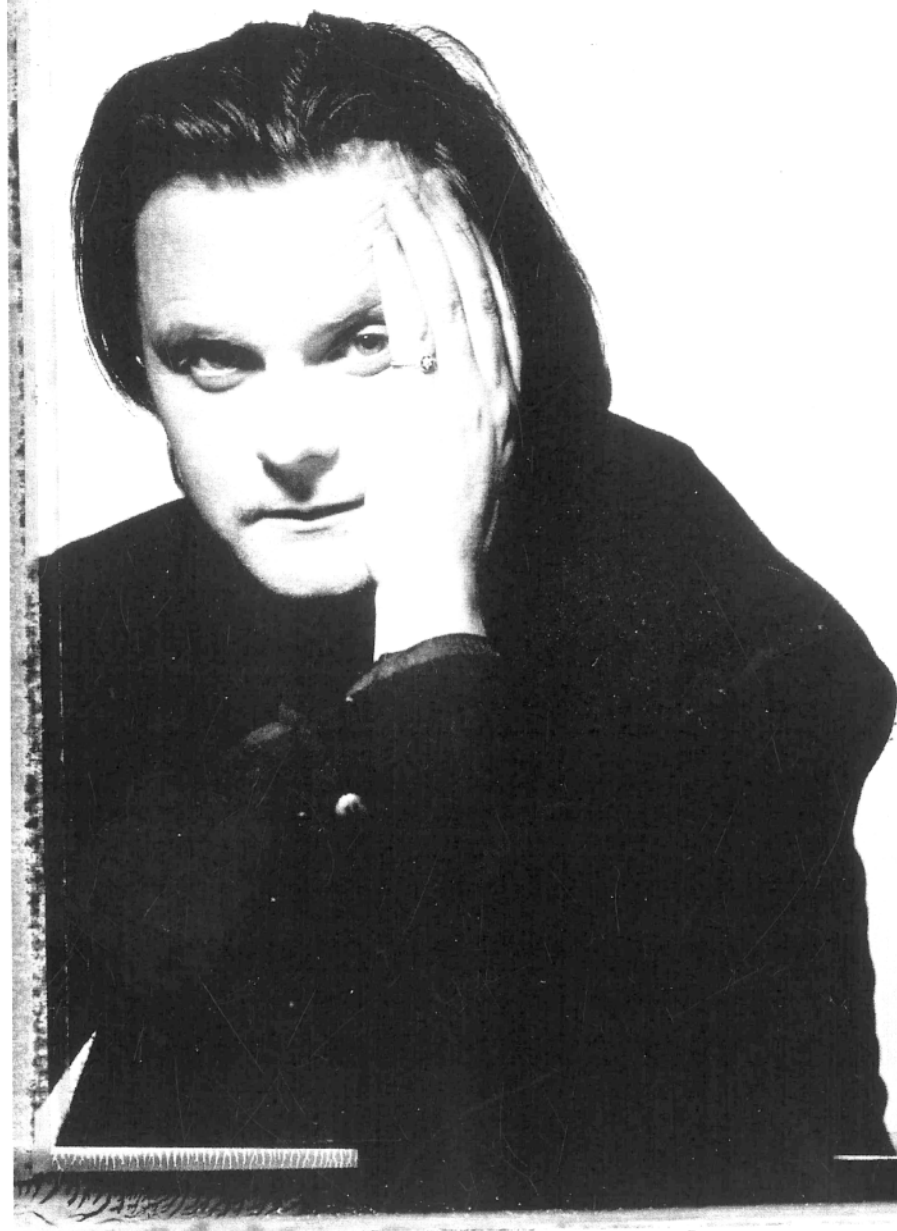
Sudeći po uspjehu i raširenosti njegovih drama, europskim pozornicama u nekoliko posljednjih godina lete njegovi anđeli od Portugala do Rusije. Naime, samo u posljednje tri sezone na europskim pozornicama njegovih 12 drama izvedeno je u više od 40 produkcija, a edinburški festival, jedan od najznačajnijih u ovom dijelu svijeta kao glavnu dramsku praizvedbu u 2002. naručio je Fosseovu dramu. *Djevojku na sofi* s puno uspjeha režirao je Thomas Ostermeier, drugi mladi genij europskog kazališta. I prošlogodišnji avignonski festival na repertoaru je imao dramu *Posjeti, novog norveškog Ibsena*, kako je Fosse prozvala kritika, a vodeći europski kazališni list, njemački *Theater*

Heute proglasio ga je najboljim dramskim piscem u 2003.

Jon Fosse rođen je 1959. godine u fjordu na zapadu Norveške, u ruralnom i izoliranom okruženju, a njegova određenost surovim zemljopisom norveškog zapada prati ga do danas u njegovom djelu. I dalje živi na zapadu Skandinavije u Bergenu odbijajući i pomisao na preseljenje negdje bliže jačim kulturnim i financijskim centrima:

“Kad pišem ne zanima me jesam li ili nisam u centru. Čak ni privatno ne razmišljam na taj način. Nikad se nisam osjećao kao dječak iz ovog ili onog mjesta, ili nešto slično. Manje-više imao sam osjećaj da ne pripadam nigdje. Možda sam i zbog toga puno putovao. Uostalom, svako mjesto jest centar, baš kao što je i periferija. Ova ili ona ulica Bergena, kao i ova ili ona ulica Pariza, kakva razlika? Da, Norveška je na rubu Europe. Ali ne bih rekao da je takvo i moje pisanje, ono je više na rubu ljudske egzistencije. Ova izoliranost koja mi je nužna nije primarno zemljopisna izoliranost; ona samo tako izgleda, mislim. Ali ona je dobra za moje pisanje, iskreno, vrlo mi je teško pisati ako nisam osamljen. Uostalom, ako nemate određen stupanj osamljenosti teško ćete doći do umjetnosti. Apstrakcija osamljenosti pripada umjetnosti”, kaže norveški dramatičar.

Jon Fosse autor je više od trideset knjiga, poznati romanopisac, pjesnik, esejist, autor knjiga za djecu i jedan od najizvođenijih suvremenih europskih dramatičara. Osamdesete su u Norveškoj obilježili njegovi

romani, a kritika drži kako je riječ o autoru koji je u tom razdoblju uveo postmodernizam u tamošnju literaturu. Drame koje su mu u posljednje tri godine i donijele međunarodnu slavu započeo je pisati početkom devedesetih i dosad ih je napisao dvadesetak.

“I dalje gledam na sebe kao na pisca i pjesnika, nisam završio samo kao dramatičar. Ali sam odustao od teoretskih eseja. Jednostavno, ne pišem žanrove, sa-

mo pišem. A možda mi je baš pisanje za kazalište najbliže, jer tu mogu koristiti puno onog neizrečenog, ali prisutnog, pišući stanke, prekide, tišine.”

I stvarno, dobra drama uvijek je umjetnost neizrečenog, a Fosse je pravi majstor šutnje. U prostoru čehovljanske stanke on je izgradio svoju dramsku umjetnost, njegove riječi svojevrsna su mantra, ciklički ponavljana i sveprisutna u vremenu, a dijalog je implozi-

ja, tek reducirana naznaka iznimne dramske moći za svu onu emociju naslonjenu na dijalog šutnje.

Najpoznatije i u inozemstvu najizvođenije Fosseove drame su *Ime (Namnet, 1995.)*, *Netko će doći (Nokon kjem til a komme, 1996.)*, *Noćne pjesme (Natta syng sine songar, 1998.)*, *Ljetni dan (Ein sommars dag, 1998.)*, *San o jeseni (Draum om hosten, 1999.)*, *Varijacije o smrti (Dodsvariasjonar, 2002.)* i *Djevojka na sofi (Jenta i sofaen, 2002.)*.

Dobitnik je brojnih međunarodnih književnih nagrada za svoje književno djelo i zasigurno jedan od najprevođenijih i najizvođenijih europskih autora na početku milenija, u čemu ga nije omeo problem "malog jezika" na kojem piše.

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDUI

VOX

HISTRIONIS

MEDUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVUETU

NOVE KNJIGE

DRAMA

"Da, doista pišem na malom jeziku. Ali to mi je uvijek bio razlog posebnog ponosa, ta činjenica da pišem na jeziku kojeg govori tako mali broj ljudi. Jer, ako nas je tako malo, znači da je doprinos svakog od nas na neki način važan. Ne mislim, međutim, da međunarodni literarni uspjeh ima puno veze s veličinom nekog jezika. Jednako je teško probiti se na svjetsko književno tržište iz velikog jezika kao i iz malog. Uspjeh definitivno ima puno više veze s kvalitetom onog što pišete nego s brojem ljudi koji govore jezik na kojem pišete. Ili, pogledamo li s druge strane: ljudi koji čitaju ono što pišete moraju osjetiti da je to važno, da nešto s tim trebaju napraviti, imat će potrebu prevesti vašu dramu, postaviti je na pozornicu."

A potreba za prevodenjem i postavljanjem Fosseovih drama očito je bila vrlo jaka. Paradoksalno, u trenucima kad europskim pozornicama dominira trend *nove europske drame*, hiperrealistični i brutalni urbani isječci koji uobličeni u scenski izraz dobivaju naziv *dramaturgije sperme i krvi*, norveški dramatičar gradi svoj scenski svijet od kockica neizrečenog, od poetskog tkanja, namjerno lišenog svake izravne određenosti urbanim suvremenim prostorom i današnjim vremenom. Zemljopisne i kronološke koordinate ne određuju prostor i vrijeme njegove drame, oni su *svuda i uvijek*, a njegova lica do te su mjere posebna i začudna da gotovo postaju metaforom u svijetu bitno određenom konkretnostima. Takva dramaturgija suprotstavljena je svakom recentnom trendu i pokazuje potpunu nezainteresiranost za uklapanje u trendovske modalitete. Fosse je svoj i originalan onoliko koliko su svoja i originalna lica njegovih drama, ta začudna galerija arhetip-

skih likova s ruba ljudske egzistencije, sve te majke, očevi, kćeri, sinovi, prijatelji, ljubavnici bez vlastitih imena, svijet koji norveški dramatičar provlači kroz svaku svoju dramu, galerija lica čiji je jedini kontekst onaj emotivni, bez viškova realističkih stavljanja u okvire.

Međutim, Fosseove teme nisu ništa manje ozbiljne od onih kojima se bavi *nova europska drama*, on govori o djevojci fasciniranoj smrću, koja bira smrt kao ljubavnika, o raspadu obitelji, o emocionalnoj devastaciji koju suvremeni svijet ostavlja iza sebe, o užasnoj nemogućnosti komunikacije među onima koji bi trebali biti bliski, o onom mračnom i prešučenom. Tematski, Fosse je blizak novim pojavama na europskim scenama, njegova dramatičarska sredstva, međutim, sasvim su samosvojna i originalna.

U Fosseovih dvadesetak drama ono što nije rečeno važnije je od izgovorenog. Minimalistički dramski iskaz koji kao da više uči od japanskog haiku majstora Bashoa nego od Aristotela, između rijetkih riječi ostavlja znatan misaoni prostor, impresionistički nudi samo naznaku:

"Ono što često kažu o mom pisanju jest činjenica da ono neiskazano ima jednaku važnost kao i ono što je rečeno. Rekao bih da su moje drame na neki način više negativne slike nego pozitivne deskripcije."

Fosseova bi se dramaturgija, sa svojim *lajtmotivima* koji se stalno vraćaju, s poezijom koja namjerno razbija ritam uobičajenog dramskog dijaloga, s impresionističkom slutnjom, mogla lakše definirati glazbenom nego dramskom terminologijom. Jer, glazba, baš kao Fosseove drame, izbjegava svaku deskripciju, svaku doslovnost i opisivanje. Otvorenost forme i ciklička ponavljanja kao da su primjerenija glazbenom izričaju, a način na koji Fosse takvim sredstvima postiže dramsku slutnju i jest ono što ga je učinilo najizvođenijim suvremenim europskim piscem.

"Pisanje je za mene više glazbeni nego intelektualni čin", govori Fosse, "i kad pišem, da budem iskren, brinem se jedino oko forme, ne i oko sadržaja. Moglo bi se reći da u mojim dramama sadržaj pripada formi. Kad sam bio dosta mladi svirao sam gitaru, prašio sam rok, ali sam svirao i klasiku. Onda sam, još mlad, prestao svirati i počeo pisati. I ono što sam već tad pokušao postići pišući bilo je nešto slično sviranju, ali ovaj put riječima, instrument je bio pisaci stroj, ne gitara. Nema više pisačeg stroja, ali ovaj temeljni

osjećaj, da je pisanje na neki način sviranje, još postoji u meni. Naravno, danas pišući sviram drugačiju glazbu nego što sam to radio sa šesnaest, prešao sam s Hendrixa na Bacha, recimo.”

Put kroz Fosseovu dramaturgiju istraživanje je na granici nepoznatog i neotkrivenog, podsvjesnog i mračnog, a ono što njegove drame čini tako neobično bliskima suvremenom gledatelju baš je osjećaj nepoznatog, iskustvo drugačijeg i dosad neiskušanog. Ove drame nisu umjetnost iskazivanja i pokazivanja, one su umijeće oslušivanja svijeta i udaljenih ljudi u njemu, mjesta u kojima se smisao okuplja oko neizrečenog i naslućenog.

“Pisanje je za mene oslušivanje: oslušivanje života. Pišući ne dajem riječi iskustvu, riječ je ta pisanje koje nalazi vlastito iskustvo. Mislim da je vrlo slično i s dobrim kazalištem, to nije nešto o meni, već o tebi. Dobra gluma je oslušivanje.”

A dobro pisanje stalno boravi u blizini nepoznatog:

“Čini mi se da danas, nakon 20 godina spisateljske egzistencije, nastavljam pisati jer me to drži u blizini nepoznatog, a ta blizina nepoznatog u isto vrijeme stvara osjećaj sigurnosti i uzbuđljiva je. Sve to, naravno, ima veze s mojim načinom pisanja: ništa ne planiram unaprijed, jednostavno započnem pisati. I ako započnem dobro, cijela ta priča krene u dobrom pravcu, prema nekom određenom cilju, i u jednom trenutku osjetim kako je ta drama, ili što već pišem, negdje zapravo gotova i ja samo moram sve to dovoljno brzo zapisati, prije nego nestane. I kad mi dobro krene i sam sam iznenađen – taj svijet, ti ljudi, taj jezik, toga nije bilo prije nego sam započeo s pisanjem, nešto novo započelo je život. Jedino u što sam siguran jest da moje pisanje nije način nekakvog vlastitog izražavanja. Ne izražavam se uopće, izražavanje samog sebe nije pisanje, nije umjetnost, to je nešto privatno i zbuñujuće. Ne pokušavam s namjerom pisati na neki čudan, pomaknut način, baš suprotno, jedina mi je namjera pisati drame koje funkcioniraju na sceni, s nekakvom istinom i ljepotom sadržanom u njima. To mi je sasvim dovoljno.”

Ometena komunikacija u svijetu koji pati od kroničnog nedostatka emocija i načina da ih izrazi i realizira, te šutnja kao posljednji odgovor temelj su Fosseova dramskog interesa. Isti ti osjećaji, šutnja, nedostatak emocija i ometena komunikacija dominiraju svijetom *novoga* čovjeka. Zato nam je Fosse tako neu-

godno blizak i tako naš, čak i kad naizgled govori o nekom sasvim drugom.

O njegovoj tematskoj i duhovnoj povezanosti s drugim velikim norveškim dramatičarom Henrikom Ibsenom pisali su mnogi, titulirajući Fosseu novim Ibsenom: “Mislim da je potpuno besmisleno uspo-ređivati me s Ibsenom. Nije pošteno, ni prema Ibsenu, ni prema meni. Za mene je Ibsen jedan od najvećih svjetskih dramatičara. Zatim na mojoj subjektivnoj ljestvici slijede Čehov, kao moj favorit, i Beckett. Naravno i Shakespeare. I Euripid. Znam, nisam rekao ništa originalno, ali zašto bih trebao biti originalan u tome?”

Doživljaj umjetničkog na sceni Fosse nije pokušao definirati samo metaforom o anđelima, u jednoj fazi napisao je niz eseja o svrsi umjetnosti. O tome danas kaže:

“Mislim da je pogrešno ako umjetnost pokušava kopirati koncept ili teoriju, ili bilo koju vrstu dogmatske pozicije, religioznu, političku, bilo koju. Tad umjetnost nije više umjetnost, nego ilustracija. Umjetnost bi trebala BITI, ne ZNAČITI. Umjetnost je nešto drugo, nešto samo za sebe, nešto što ne možete biti sigurni što je točno zapravo. Jer umjetnost je uvijek nešto između: između forme i sadržaja, tijela i duše, koncepta i slike, privatnog i službenog...”

Svoje pisanje Fosse međutim ne želi objašnjavati, ni teoretski ni privatno: “Ne bih želio biti bezobrazan, ali nikad ne objašnjavam svoje pisanje. Mogu objašnjavati tu dramu riječ po riječ, rečenicu po rečenicu, ali nikako u totalu. Imam osjećaj da je to krivo. Ako to napravim, onda svoju dramu ne opisujem, nego je reduciram.”

Fosseovo dramsko pismo već je samo po sebi umjetnost redukcije, umjetnost eliminiranja svakog viška i ostavljanja prostora za vlastito tumačenje, svakog tko njegove predstave gleda.

Svakog tko je u stanju osjetiti anđele koji u onom posebnom kazališnom trenutku započnu letjeti scenom.